

Сацький П.В.,

доцент кафедри політичної історії

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана, кандидат історичних наук

ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ДОКУМЕНТАХ ВЕРСАЛЬСЬКОЇ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Автор розглядає питання самовизначення українського народу у період революційних подій, значення мирних договорів, підписаних європейськими державами після закінчення Першої світової війни, причини усунення України від участі у системі міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: українське питання, самовизначення, Версальська система міжнародних відносин.

The author examines the issue of self-determination of the Ukrainian people during the revolutionary events, importance of peace agreements signed by European countries after the end of the First World War; causes Ukraine's removal from participation in the system of international economic relations.

Key words: Ukrainian issue, self-determination, Versailles system of international relations.

Питання самовизначення українців виникає як наслідок революційних подій у Російській імперії 1917 р. і було доволі несподіваним як для країн Антанти, так і для держав Четвертного союзу. Проте спроби державницького самовизначення народів Російської імперії активно намагаються використати обидва воюючі блоки: Антанта заради збереження Східного фронту для Німеччини і Австро-Угорщини, а країни Четвертного союзу для його ліквідації.

Наприкінці 1918 р. воюючими країнами в рамках їхніх військово-політичних блоків було узгоджено принципову позицію лише щодо відновлення державності Польщі. Проте між Німеччиною і Австро-Угорщиною залишалось відкритим питання її кордонів та політичного статусу, а серед країн Антанти — проблема її кордонів. «14 пунктами» президента США В. Вільсона, на засадах яких було укладено перемир'я 11 листопада 1918 р, передбачалось лише створення Польської держави на територіях із безсумнівно польським населенням та з виходом до моря. Аналогічно дезінтеграція Російської імперії Антантою не розглядалась як політично

доцільна. Відповідно союзники по Антанті питання української державності не сприймали як варте уваги у конструюванні нової Європи. Проте українське питання засвідчило свою актуальність на початку протистояння між українцями та поляками від листопада 1918 р. у Східній Галичині та розгортання протистояння між УНР і Радянською Росією у Наддніпрянщині. Тому для країн-переможниць у Першій світовій війні постала необхідність визначитися зі ставленням до українського самовизначення і майбутнього політичного статусу українських етнічних територій.

Від самого завершення Першої світової війни союзники по Антанті до державницької ідеї українців у складі колишньої Російської імперії ставилися як до анархічної. Так, вони вважали першочерговим завданням у російському питанні відновлення на території Росії уряду, з яким можливими були б нормальні відносини. Заради врегулювання політичної ситуації в Росії союзники 15 лютого 1919 р. по радіо закликали всі реально існуючі уряди на її території, в тому числі й радянський, припинити бойові дії та зібратися на конференцію на Принцевих островах, встановивши фіксований термін для прийняття умов союзників у 15 днів. Радянський уряд, незважаючи на згоду взяти участь у конференції на Принцевих островах та декларуючи готовність до діалогу, продовжував бойові дії проти своїх опонентів. Це стимулювало союзників по Антанті до підтримки Верховного Правителя Росії А. Колчака й інтервенції в Росію з окупацією України. Так, союзники власними силами зосередилися на забезпеченні блокади Росії та контролі над її портами, транспортними магістралями та ресурсними базами.

У контексті цієї політики союзників по Антанті український уряд П. Скоропадського розглядався як ненадійний, такий, що символізував пронимецьку орієнтацію. Полковник Хауз, представник делегації США на Версальській конференції, прямо зазначав, що українську державність у формі Гетьманщини було утворено німцями і тому вона є штучною. Уряд же Директорії УНР розглядався здебільшого як такий, що ішов усупереч планам союзників щодо майбутнього Росії. Ллойд-Джордж говорив про нього як про ненадійний, такий, що можна легко усунути, тому на нього у боротьбі із більшовиками ставку робити неможливо.

Позиція союзників по Антанті щодо українського питання втілюється у положеннях мирних договорів країн-переможниць

із переможеними, зокрема у статті 116 Версальського договору із Німеччиною про відмову від договору із «максималістським урядом» Росії.

Це положення мало місце і в мирних договорах із союзниками Німеччини, зокрема у статті 87 Сен-Жерменського договору з Австрією. У даному разі мається на увазі Брест-Литовський договір із Радянською Росією. Варто звернути увагу на те, що переможені країни погодилися на скасування Брест-Литовського договору, а саме: правові наслідки цих та інших договорів, укладених на підставі Брест-Литовського, не вважалися нікчемними, тобто недійсними на підставі недійсності самих договорів, які стали підставою для виникнення цих наслідків, адже українські національні уряди на підставі Брест-Литовських договорів уклали договори комерційного характеру із господарюючими суб'єктами країн Четвертного союзу та нейтральних держав, відкривали доступ до банківських внесків у банках колишньої Російської імперії для громадян та господарюючих суб'єктів країн Четвертного союзу тощо.

Відповідно формулою, закладеною у мирних договорах, встановлювалося, що Брест-Литовські договори та договори і конвенції, які було укладено на їх підставі, стають недійсними від моменту вступу в дію мирних договорів союзників із країнами Четвертного союзу. Також Німеччина за статтею 117 Версальського договору та її союзники за мирними договорами взяли на себе зобов'язання визнати будь-який уряд на території Росії, яка перебувала у її складі до 1 серпня 1914 р., який поширюватиме свій суверенітет на всю територію Росії чи на окремі її частини, котрий буде визнано союзниками. Дане положення свідчить про те, що союзники фіксували в основоположних для нової системи міжнародних відносин договорах за собою виключне право визначати політичний устрій майбутньої Росії, визнаючи той чи інший уряд, і на це визнання мали орієнтуватися насамперед переможені держави, відповідно й інші, нейтральні. Тому відмова від угоди із «максималістським урядом» була свідченням того, що будь-які дії переможених країн щодо Росії, здійснені після набуття чинності мирних договорів і не узгоджені із країнами-переможницями, мають розглядатися як такі, наслідки яких має бути скасовано під тиском держав-переможниць.

Звертає на себе увагу положення мирних договорів, зокрема статті 116 Версальського договору, у відповідності із яким переможені країни визнавали суверенітет і невідчужуваність територій колишньої Російської імперії. Тобто переможені країни відмовлялися від права на претензії щодо територій колишньої Російської імперії, а суверенітет на ті території мали поширювати правонаступники колишньої імперії, яких такими буде визнано країнами-переможницями. Відтак бачимо, що території колишньої Російської імперії розглядалися країнами-переможницями як політико-правова цілісність, а її майбутнє має встановлюватись відповідно до політико-правової спадщини колишньої імперії.

Переможені держави взяли на себе зобов'язання визнати кордони Польщі, Румунії й Чехословаччини у тому вигляді, в якому їх буде встановлено «Головними Державами і Асоційованими Державами». У даному разі йдеться про держави, до складу яких увійшли українські етнічні території. У статті 89 Сен-Жерменського договору перелік таких держав є вичерпним, отже, сам розгляд питання української державності мирними договорами не передбачався і країни-переможниці намагалися не дати приводів для його розгляду. Натомість передбачалась можливість утворення нових держав на територіях колишньої Російської імперії й автоматичне визнання їх суверенітету й кордонів переможеними країнами слідом і у вигляді, в якому їх визнано країнами-переможницями. Згідно зі статтею 93 Сен-Жерменського договору, Австрія мала передати у розпорядження Головних Держав та Асоційованих Союзників усі правоустановчі документи і архіви щодо територій, які за цим мирним договором опинялися поза її кордонами. Відповідно це стосувалося і Східної Галичини. Рішення Ради країн Антанти від 14 березня 1923 р., згідно із яким Східну Галичину було визнано у складі Польщі, положення цієї статті трактувалося як повна відмова Австрії від суверенітету над територіями поза її кордонами. Отже, країни-переможниці зафіксували за собою абсолютне право визначати майбутнє територій колишньої Австро-Угорщини.

Статтею 244 Сен-Жерменського договору анулювалися всі договори, які було укладено Австро-Угорщиною із Росією до 28 липня 1914 р. Тому очевидним є той факт, що країни-переможниці прагнули скасувати політико-правову спадщину Російської імперії й вибудувувати нову парадигму відносин із Росією або її право-

наступниками, і цю парадигму намагалися вибудувувати країни-переможниці. Відповідно право визначати майбутнє територій Росії зафіксували ці країни за собою. У країн-переможниць було багато підстав відчувати небезпеку від договорів між Австрією й Росією до 28 липня 1914 р. Важливе значення мали російсько-німецький договір «Про торгівлю і мореплавство» від 1904 р. та торговельний договір між Росією і Австро-Угорщиною 1906 р. На базі цих договорів вибудовувалися економічні відносини Німеччини і Австро-Угорщини за Брест-Литовськими договорами, і ці договори могли стати прецедентом для відновлення торгівлі продовольством правонаступників Російської імперії на монопольних для Німеччини і Австро-Угорщини засадах, які встановлювалися торговельними договорами із Російською імперією. Оскільки Україна постачала на європейський ринок більшість російської частки хліба, то положення статті 244 Сен-Жерменського договору найбільше стосувалося саме її, на це вказує те, що Брест-Литовський договір із УНР передбачав продовження дії окремих положень російсько-німецького договору 1904 р. «Про торгівлю і мореплавство», а договір із Радянською Росією від 3 березня 1918 р. дію положень торговельного договору 1904 р. скасовував. Отже, за мирними договорами, Україну країнами-переможницями було виведено із економічної орбіти колишньої Російської імперії на міжнародній арені. По суті, положення мирних договорів про скасування Брест-Литовських договорів були частиною політики економічної блокади Росії й мали закрити правові підвалини для її уникнення.

Отже, мирними договорами, які підсумували результати Першої світової війни, було зведено нанівець право українського народу на самовизначення. Також було усунено правові підвалини участі України як суб'єкта у системі міжнародних економічних відносин. Передумовою для цього стало абстрактне викладення і розуміння позиції щодо права народів на самовизначення і фактичне нехтування країнами-переможницями у війні принципами, на яких укладалося перемир'я. Український народ розглядався ними як об'єкт у системі міжнародних відносин.